

Kihlakunnantuomarit lääninherroina eli hauska kirja menneestä maailmasta

Jussi Pajuja

Mari Hatakka ja Juha Nirrko (toim.): *Oikeutta maalla ja kaupungissa. Tuomiokuntien ja raastuvanoikeuksien muistitietoa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2000, 354 s.*

Suomalaisten tieto tuomioistuinten toiminnasta on varsin hataraa. Esimerkiksi tuoreessa gallup-tutkimuksessa 59 % vastaajista oli sitä mieltä, että valamiehet ovat suomalaisten tuomioistuinten jäseniä. Kansalaisten käsityksiä näyttävät siis ohjaavan enemmänkin amerikkalaisten oikeussalidraamojen luomat mielikuvat kuin tieto Suomen oikeuslaitoksen toiminnasta.

Tämä on toisaalta luonnollista. Koska Suomessa vain muutama prosentti kansalaisista asioi vuosittain tuomioistuimissa, useimpien kuva oikeuslaitoksesta on väistämättä mediavälitteinen.

Siksi on selvä puute, että oikeuslaitoksessa toimivien omakohtaisia kuvauksia työstään - ikään kuin kertomuksia sisältäpäin - on saatavissa varsin vähän. Tätä aukkoa paikkaa osaltaan oikeusministeriön ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuonna 1998 järjestämä muistitiedon keruukilpailu, jonka tulos on antologia *Oikeutta maalla ja kaupungissa*.

Kirja on syntynyt eräässä oikeuslaitoksen käännekohtassa. Ennen vuoden 1993 kärjäoikeusuudistusta yleisiä alioikeuksia olivat Ruotsin vallan ajalta periytyneet kihlakunnanoikeudet ja raastuvanoikeudet. Nyt kerätty muistitieto kertoo näiden instituutioiden viimeisistä vaiheista, alioikeuksien työskentelystä ja sen muutoksista 1930-luvulta 1990-luvulle.

Kirjaan on koottu oikeuslaitoksessa työskennelleiden muistelmia työurastaan. Tässä mielessä se on historiaan katsova. Kysymys on menneen maailman kartoittamisesta, siitä millaista työ alioikeuksissa on ollut, ei siitä, millaista se on nyt. Juuri menneisyyden kerrostumien avajana kirja onkin äärettömän kiinnostava.

Kihlakunnantuomarin oma yritys

Vanhan alioikeusjärjestelmän ymmärtämiseksi oleellista on tietää, että tuomiokunta oli eräänlainen kihlakunnantuomarin yksityisyrittäjä. Suuri osa kihlakunnantuomarin tuloista saatiin asiakirjojen lunastuksista eli sportteleista. Tuomari itse hankki henkilökunnan ja maksoi lunastusmaksuilla palkat ja tuomiokunnan kulut.

Kirjassa kuvataan värikkäästi sitä, kuinka tuomarit ymmärsivät tuomiokunnan heille annettuna läänityksenä ja toimivat toisinaan kuin entisaikojen lääninherrat. Eräskin kihlakunnantuomari siirsi tuomiokunnan kassavarat taskuunsa. Kanslistin kysymykseen, tarvitseeko ottaa merkittävä tilikirjaan, tuomari vastasi: "Ei tarvitse, minunhan nämä ovat kaikki."

Koska kihlakunnantuomareilla oli erittäin hyvät tulot, kiinnostus virkoihin oli laaja. Toisin kuin virkahierarkian perusteella voisi olettaa, kihlakunnantuomariksi hakivat jopa korkeimman oikeuden jäsenet, johtavat oikeusoppineet jne.

Lunastusmaksut myös ohjasivat työtä alioikeuksissa. Eräs raastuvanoikeuden oikeusneuvosmies kertoo, että hänen uransa alkuvaiheessa kiinteistöasiat olivat lunastusten takia hyvin arvovaltaista työtä ja vain neljä vanhinta neuvosmiestä saattoi toimia kiinteistötuomarina. Sporttelien lakattua toimi menetti äkkiä merkityksensä ja säännöt laadittiin päinvastaisiksi: kahdeksan nuorinta oikeusneuvosmiestä pantiin hoitamaan kiinteistöjutut.

Sporttelijärjestelmän viime vaiheita eräs kirjoittaja kuvaa "feodalismiksi poikimaksi pajatsojärjestelmäksi". Kysymys ei niinkään ollut siitä, etteikö myös tuomarin työhön voisi ja tulisi liittyä taloudellisia kannustimia. Aika vain oli ajanut auttamattomasti ohi niiden perusteiden, joista lunastusmaksut saatiin. Järjestelmän loppuvaiheessa tämä epäilemättä vinoutti alioikeuksien toimintaa.

Avioeroja ja muita käräjäjuttuja

Alioikeudet eivät ole yhteiskunnasta erillisiä saarekkeita. Yleiset arvot ja asenteet näkyvät niiden päivittäisessä työssä niin hyvässä kuin pahassa.

Eräs kipeä alue näyttää olleen sukupuolimoraali. Yhtäältä kyse oli yleisestä häveliäisyydestä. Lapsenelatusjuttuja käsiteltäessä tuomari saattoi kehottaa naispuolisia auskultanteja poistumaan käsittelyn ajaksi, koska asia ei ollut nuorten naisjuristien korville sopivaa kuultavaa. Toinen tuomari ei kehdannut sanella lapsenelatuspöytäkirjoja naispuoliselle kanslistille, muut pöytäkirjat kyllä.

Häveliäisyyden lisäksi kysymys oli vanhakantaisen lainsäädännön ylläpitämisestä tiukasta sukupuolimoraalista. Vielä 1980-luvulla avioeroja jouduttiin hakemaan raamatullisiin termein huoruuden ja haureuden perusteella. Eräs asianajaja kertoo papin arvostelleen häntä pelkästään siitä, että hän otti käräjillä ajettavaksi avioerojuttuja.

Tiukkaan sukupuolimoraaliin nähden oli ristiriitaista, että uskottomuuden perusteella ajetuissa avioeroissa kuultiin tarkasti sitä, jonka väitettiin olleen sukupuoliyhteydessä vastaajaan. Tämä tuotti oikeuden pöytäkirjoihin naturalistisia kuvauksia siitä, kuka kenen kanssa missä milloin ja miten päin. Samaan aikaan kirjapainoista takavarikoitiin huomattavasti vähemmän eroottista kirjallisuutta. Suomalaisen sukupuolimoraalin tutkijoille tuomiokirjat ovatkin ehtymätön aarreaitta. Toisaalta ei ole syytä ihmetellä, että ihmiset tunsivat itsensä loukatuksi joutuessaan selvittämään tuomioistuimessa intiimiä yksityiselämäänsä aina 1987 tapahtuneeseen avioliittolain muutokseen asti.

Omalla tavallaan menneen aikakauden lainsäädäntöä ilmentää kirjassa kuvattu asumusero. Asumuseroissa aikaisempi laki vaati aviopuolisolta vuoden erillään oloa. Tässä tapauksessa avioero oli määrä ratkaista käräjillä pääsiäisen jälkeisellä viikolla. Aviopuolisot olivat pääsiäisyöpyhinä tavanneet toisensa tehdäkseen omaisuuden jakokirjat. Käräjillä tuomari esitti tavanomaisen kysymyksen, että oletteko olleet erossa koko asumiserovuoden. Siihen rouva vastasi, että "annoinhan minä pääsiäisenä, kun se mies niin sovinnollisesti jakoi omaisuuden". Niin kului keskinäisen pidättäytymisen merkeissä seuraavakin vuosi ennen kuin ero saatiin.

Välähdyksenomaisia kuvia

Kirja tuo monin paikoin mieleen vanhat suomalaiset elokuvat. Jo ne tilat, joissa käräjät pidettiin, saavat mielikuvituksen liikkeelle: palokunnantalo, matkahuolto, seurojentalo, lomakoti, maalaistalon tupa jne. Nämä muutamien vuosikymmenten takaiset käräjäpaikat tuntuvat olevan suunnattoman kaukana nykyisistä oikeustaloista.

Myös tietotekniikassa kehitys ulottuu sulkakynästä tietokoneeseen. Jälkikäteen ei voi kuin ihmetellä sitä työn määrää ja pedanttisuutta, jonka tuomioistuinasiakirjojen laatiminen vaati. Lunastuksissa tätä tosin saattoi elähdyttää periaate maksu sivumäärän mukaan. Toimintansa pyörittämiseksi alioikeudet elättivät oman henkilökuntansa ohella mm. laajan joukon sivutoimisia puhtaaksikirjoittajia.

Tässä yhteydessä tulee mieleen, että missä määrin asiakirjojen vanhakantainen laatiminen korosti muotoa sisällön sijasta. Ilmeistä ainakin on, että tuomioistuinten päätösten nykyiset perusteluvaatimukset on osaltaan mahdollistanut uusi tietotekniikka, jonka ansiosta asiakirjoihin liittyvät arkipäiset rutiinit on saatu rationalisoitua.

Nautittava teos

Tämä on kirja, joka on tehty juuri oikealla hetkellä. Vanha alioikeusjärjestelmä näyttäytyy siinä elävässä muodossa, uutta järjestelmää vastaan peilautuneena, mutta ei vielä liian kaukaisena. Kirjan perustana oleva aineisto on kerätty ohjatulla kysymyskaavakkeella. Kirjassa on onnistuttu hyvin välttämään tämänkaltaisen tematisoinnin ongelma: kuvaukset eivät rakenteeltaan toista liiaksi toisiaan. Joissakin paikoin samankaltaisuutta on havaittavissa, mutta kertomusten värikkyys, kertojien persoonallisuus ja eri ammattiryhmien näkökulmat tekevät kirjasta eloisan. Hieno teos!

*Kirjoittaja on Helsingin yliopiston kriminaalipolitiikan dosentti,
joka toimii erityisasiantuntijana oikeusministeriössä.*

